

МОВОЗНАВСТВО

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ЗАСОБИ РЕГУЛЮВАННЯ КОГНІТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ В ПРОФЕСІЙНОМУ ДИСКУРСІ (на матеріалі сучасних американських кінотекстів)

Бондаренко Я. О.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті розглянуто комунікативно-прагматичні засоби регулювання когнітивної діяльності мовної особистості в професійному дискурсі в сучасних американських кінотекстах. Зіставлено жорстку і м'яку комунікативні стратегії регулювання когнітивної діяльності мовної особистості, описано тактики корегування, оцінювання й стимулювання когнітивної діяльності. Проаналізовано засоби розв'язання ціннісного конфлікту в дискурсі. Визначено перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: когнітивна діяльність, мовна особистість, комунікативні стратегії й тактики, вербальна поведінка, ціннісний конфлікт.

В статье рассматриваются коммуникативно-прагматические средства регулирования когнитивной деятельности языковой личности в профессиональном дискурсе в современных американских кинотекстах. Сопоставляются жесткая и мягкая коммуникативные стратегии регулирования когнитивной деятельности языковой личности, описываются тактики корректирования, оценивания и стимулирования когнитивной деятельности. Анализируются средства разрешения ценностного конфликта в дискурсе. Определяются перспективы дальнейших исследований.

Ключевые слова: когнитивная деятельность, языковая личность, коммуникативные стратегии и тактики, вербальное поведение, ценностный конфликт.

The article deals with communicative and pragmatic means of regulating cognitive activity of language personality in professional discourse in modern American cinema texts. Tough and mild communicative strategies of regulating cognitive activity of language personality are juxtaposed, tactics of correcting, assessing and stimulating cognitive activity are described. Means of solving value conflict in discourse are analysed. The prospects of further research are specified.

Key words: cognitive activity, language personality, communicative strategies and tactics, verbal behaviour, value conflict.

Сучасна лінгвістична парадигма характеризується зростанням інтересу до когнітивних аспектів мови й мовлення, тексту й дискурсу [див., напр., 1; 2; 5]. Застосування когнітивного підходу також суттєво розширило межі дослідження комплексного феномену мовної особистості через вихід до її концептуальної системи. Об'єктами аналізу стають система орієнтації мовної особистості [5], когнітивні стилі [3], концептуальна картина світу [4].

На сучасному етапі більшість досліджень когнітивної сфери мовної особистості має статичний характер, оскільки концентрується навколо результатів когнітивної діяльності мовної особистості – продуктів концептуалізації й категоризації. При цьому розгортання когнітивної діяльності мовної особистості в дискурсі, як правило, залишається “за кадром”. Аналіз вербалізації когнітивної діяльності мовної особистості в дискурсі дозволить не лише розкрити механізми

цієї діяльності й глибше вивчити кореляції мовленнєвих і мисленнєвих структур; такий аналіз дозволить чіткіше визначити механізми вербальної поведінки, оскільки когнітивна діяльність виявляється в дискурсі через комунікативну діяльність.

Ступінь і форми вербалізації когнітивної діяльності мовної особистості залежать від багатьох факторів, починаючи від типу мовної особистості та типу дискурсу і закінчуючи комунікативною ситуацією. Цікавий матеріал для дослідження вербалізації когнітивної діяльності мовної особистості представляють сучасні американські кінотексти, сюжет яких розгортається саме навколо когнітивної діяльності їх героїв, зокрема американські телесеріали “Доктор Хаус” і “Мислити як злочинець”. Популярність цих телесеріалів зумовлена саме акцентом на вербалізації когнітивної діяльності: у першому випадку когнітивної діяльності команди лікарів у межах медичного, а точніше, діагностичного дискурсу, у другому – команди профайлерів спеціального підрозділу ФБР у межах дискурсу розслідування.

Важливим аспектом командної когнітивної діяльності є її регулювання керівником команди – скеровування в певному напрямку, корекція і стимуляція. У цьому стосунку цікаво порівняти засоби регулювання когнітивної діяльності підлеглих Грегорі Хауса (телесеріал “Доктор Хаус”) та Джейсона Гідеона (телесеріал “Мислити як злочинець”), оскільки вони представляють протилежні типи керівників. Слід зазначити, що за сюжетом першого сезону телесеріалу “Мислити як злочинець” формально керівником групи поведінкового аналізу є інший персонаж фільму – агент Аарон Хочнер, який очолив підрозділ після тимчасового відсторонення Джейсона Гідеона від справ, але після повернення Гідеона фактично командою керують дві особи – Хочнер як офіційний керівник і Гідеон як найдосвідченіший профайлер і безсумнівний лідер.

Отже, метою цієї статті є визначення основних комунікативно-прагматичних засобів регулювання когнітивної діяльності мовної особистості в сучасних американських кінотекстах у контрастивному ракурсі від м’яких до жорстких.

Незважаючи на певні відмінності професійної діяльності Грегорі Хауса та Джейсона Гідеона, вони виконують схожі задачі – якомога швидше поставити діагноз пацієнту та відповідно якомога швидше скласти психологічний портрет – профіль злочинця. Об’єднує цих героїв також той факт, що вони беруться за найскладніші справи, що і створює сюжетну інтригу зазначених кінотекстів. Проте для досягнення однієї й тієї самої мети – оптимізації когнітивної діяльності своїх команд – Грегорі Хаус і Джейсон Гідеон обирають різні засоби.

Авторитарність Грегорі Хауса змушує його віддавати перевагу жорсткій авторитарній стратегії тиску на своїх підлеглих, а відносна демократичність Джейсона Гідеона – м’якій стратегії ненав’язливого втручання в разі необхідності. Відповідно це зумовлює відмінності засобів регулювання когнітивної діяльності команд.

Аналіз вербалізації командної когнітивної діяльності в дискурсі показує, що до основних форм її регулювання належать корегування, оцінювання і стимулювання. Ці способи не виключають, а швидше доповнюють один одного в різних комбінаціях, наприклад, оцінка може сполучатися із застереженням:

– *Look. It's good, it's good, but let's please do not jump to conclusions. Religion might be a part of it but it's not necessarily the prime compulsion.* (Criminal, 1/2)

У цьому разі позитивна оцінка когнітивної діяльності колег, вербалізоване через повтор позитивно-оцінної лексеми *good*, слугує засобом пом’якшення застереження *Religion might be a part of it but it's not necessarily the prime compulsion*, яке можна інтерпретувати і як критику.

Для Джейсона Гідеона одним з базових способів стимуляції когнітивної діяльності членів команди є порада, яка інколи повторюється в його дискурсі кілька разів:

– *What if the unsub is one of the students leaving?*

– *No. He is not done yet. He is not going anywhere. Keep thinking.*

– *You mean outside the box? That's what Morgan's always telling me. He says that's why I can never beat you at chess.*

- Well, he is probably right.
- I mean in a situation what exactly is the box?
- Isn't that a profile of a serial arsonist? If everything you know goes in the box, what's left?
- Which you don't know. The unknown.
- Sometimes you have to get creative. Even if you think it's sudden and unlikely you have to think of things nobody else thought of.

- Like a stutter?
- Exactly. (Criminal, 1/2)

У наведеному фрагменті Джейсон Гідеон стимулює когнітивну діяльність свого протеже – наймолодшого члена команди Спенсера Ріда через поради *Keep thinking, Sometimes you have to get creative, you have to think of things nobody else thought of*. Цей фрагмент ілюструє також інший засіб стимуляції когнітивної діяльності, улюблену тактику Джейсона Гідеона – тактику відповіді запитанням на запитання: *Isn't that a profile of a serial arsonist? If everything you know goes in the box, what's left?* Таким чином він спонукає своїх колег не шукати готових рішень, а приходити до них самостійно.

Схожою тактикою є перехоплення й переадресація питання:

- Ok, I am curious. Why did he stutter?
- You are on your way to become a part of a behavioral analysis team now. You tell me. (Criminal, 1/2)

Наведений уривок показує, що ця тактика слугує не лише засобом стимуляції когнітивної діяльності, але й засобом непрямой критики.

У разі необхідності Гідеон повторює ту саму пораду кілька разів, а якщо адресат стикається з певними труднощами, Гідеон може підкріпити її схваленням як засобом заохочення:

- Keep thinking. It's like chess. Don't look for just the next move – try to look three moves ahead. (Criminal, 1/2)
- Check in three.
- Not bad. Checkmate. Don't worry. You're getting there. (Criminal, 1/2)

На протипагу Джейсону Гідеону, Грегорі Хаус віддає перевагу жорстким засобам регулювання когнітивної діяльності своїх колег. Його улюбленою зброєю є жорстка пряма критика:

- No tachycardia. So only the delusions are left if they are still there.
- Maybe it is a bipolar disorder. She is female. She is thirty.
- It's not a coincidence. You've got to stop doing this.
- But it could have been prompted by the physical symptoms.
- You couldn't be more wrong. You've got cause and effect backwards. (House, 7/4)

У наведеному вище випадку Хаус свідомо підсилює нищівний ефект своєї оцінки за допомогою емфатичної конструкції *You couldn't be more wrong*.

На відміну від Гідеона, Хаус рідко вдається до порад, а якщо вдається, вони звучать жорстко й саркастично:

- You want to stay on this team? Have an opinion. (House, 7/6)

Позитивна оцінка в його дискурсі є настільки нетиповою, що вона може налякати її об'єкт:

- Tell me how someone can have allergic reaction when all their tests were negative for known allergies?
- Environmental. File says he is a real estate developer. Could've been exposed to something visiting a construction sight.
- He is lying. He is not an executive. I saw his hands, sir. Covered with calluses and little cuts. He works with them. A lot.
- Stand up.
- Our little girl is finally growing up. You dream of this day but when it finally happens... So what did Mr. Meathooks say when you called him a liar?

- *Eh. I didn't.*
- *Hm. Baby steps. Go down there and do it.*
- *But what if I am wrong? I'll just end up offending him.*
- *Consider that part of a bonus.*
- *All right. I'll send along one of your big brothers to help – Scary. Smarmy or Shorty. (House, 7/14)*

У наведеному вище уривку Хаус театральню вводить позитивну оцінку когнітивної діяльності практикантки Марти М. Мастерс через несподівану вимогу встати – *Stand up*, а коли явно налякана дівчина виконує її, він обіймає її і розігрує сцену розчуленого батька, чия донька нарешті показала себе дорослою – *Our little girl is finally growing up. You dream of this day but when it finally happens...* Проте радість Мастерс від такої високої оцінки її когнітивної діяльності триває недовго, оскільки Хаус вимагає від неї чергового випробування – змусити пацієнта зізнатися в наданні лікарям неправдивої інформації. У відповідь на марний протест дівчини він концептуалізує свою високу оцінку її когнітивних зусиль як бонус, тобто засіб стимуляції – *Consider that part of a bonus.*

Взагалі випробування є для Хауса чи не головним способом когнітивної стимуляції: з одного боку, його саркастичні ремарки і вербальні провокації можуть тимчасово блокувати когнітивну діяльність адресата, з другого – адресат докладає максимум зусиль, щоб не піддатися на провокацію і довести свою “когнітивну спроможність”, як це відбувається, зокрема, із згадуваною вище практиканткою:

- *Portal vein thrombosis could be caused by Wilson's disease.*
- *[...] You popped your cherry. Diagnostically speaking. Unfortunately first time always sucks. Pitch doesn't make any sense. Dugan's cornea was normal. You are obviously brilliant. So why would you hide your mind?*
- *I was brainstorming.*
- *I wasn't talking about your stupid ideas about the patient. I mean your stupid ideas about morality.*
- *My stupid ideas are what most doctors consider rules for professional conduct. What about neuroendocrine tumour? (House, 7/6)*

У цьому прикладі Хаус розбиває вщент медичне припущення Марти Мастерс через украй непристойну сексуальну метафору *You popped your cherry* та емоційно-негативне висловлення *Pitch doesn't make any sense*. Потім він трохи пом'якшує удар через визнання безсумнівних здібностей дівчини – *You are obviously brilliant*, а далі знову безжально критикує її – *So why would you hide your mind? Stupid ideas about the patient, stupid ideas about morality*. Реакція дівчини змішана: з одного боку, вона частково піддається на провокацію Хауса, виправдовуючись – *I was brainstorming, My stupid ideas are what most doctors consider rules for professional conduct*, з другого – намагається тримати удар шляхом повернення до професійного обговорення можливого діагнозу пацієнта – *What about neuroendocrine tumour?*

Наведений фрагмент також ілюструє важливу ситуацію когнітивної взаємодії – ситуацію ціннісного конфлікту. Подібний конфлікт може виникати як між членами команди, так і в концептуальній системі однієї людини. У першому випадку завданням більш досвідченого члена команди є внесення певних коректив у ціннісну систему об'єкта впливу, в останньому – допомогти йому розв'язати свій внутрішній конфлікт. У цій ситуації Гідеон і Хаус також обирають різні комунікативно-прагматичні засоби.

Хаус намагається жорстко нав'язати опонентові свою позицію:

- *Rules are just helpful guidelines for stupid people who can't make up their own mind. You obviously don't fit into that category. So why put yourself there? (House, 7/6)*

Аргументи Гідеона менш категоричні й більш виважені, позбавлені надмірної емоційності Хауса:

- *Hotch told me that when you came to BAU you told them you didn't need a gun to kill somebody.*

- Well. The only tool and effective weapon we have is our ability to do the one thing they can't.
- Which is what?
- Empathize. They dehumanize their victims. we humanize the killers.
- You're just saying that to convince me I don't need to carry a gun.
- I don't care if you carry a gun or not. Deadliest weapon we have is a thorough and accurate profile.

– Of course you believe that.

– Footpath killer had a shotgun at the back of my head. I am here, he is not. (Criminal, 1/6)

У наведеному вище фрагменті головним аргументом Гідеона є концептуальна метафора ПРОФІЛЬ ЗЛОЧИНЦЯ – ЦЕ НАЙКРАЩА ЗБРОЯ – *Deadliest weapon we have is a thorough and accurate profile*. Оскільки цей аргумент поки що не переконує його опонента – Ріда, Гідеон апелює до власного досвіду – *Footpath killer had a shotgun at the back of my head. I am here, he is not*. Проте на цьому етапі питання застосування чи незастосування справжньої зброї залишається відкритим. Гідеон і Рід повертаються до нього лише після того, як останньому доводиться вперше вбити людину заради порятунку інших людей. Конфлікт вичерпався, оскільки реальний досвід показав взаємодоповнюваність позицій співрозмовників, і Гідеон лише м'яко готує свого протезе до майбутніх моральних страждань:

– How you doing?

– You were right. You don't need a gun to kill somebody.

– No, you don't.

– But it helps.

– Yes, it does.

– I know I should feel bad about what happened. I mean I killed a man. I should feel something.

But I don't.

– Not knowing what you feel is not the same as not feeling anything.

– Listen. It's gonna hit you and when it does there're only three facts you need to know. You did what you had to do. And a lot of good people are alive because of what you did.

– What's the third?

– I am proud of you. (Criminal, 1/6)

Цікаво, що розмова завершується високою оцінкою діяльності Ріда – *I am proud of you*, до якої Гідеон підвів адресата в дещо грайливій формі, загалом для нього нехарактерній.

Ціннісний конфлікт Хауса і Мастерс, навпаки, завершився з нетиповою для Хауса серйозністю:

– Someone has got their pouty face on.

– I did things no doctor in their right mind would do.

– Good.

– I manipulated, lied, forged, stole.

– I don't want the specifics. Might be called to testify.

– I broke the rules because I believed I was right.

– You were right.

– Then why don't I feel good or satisfied? Instead I just feel like throwing up.

– And you follow me to ask how I freak the rules and maintain my worthy demeanor?

– I didn't do it to be happy. I just thought I would be.

– You can't always get what you want.

[...]

– House. I can't do it. I am leaving.

– Surgery?

– I don't know what I want to do but I do know I don't want to be here.

– Nothing will ever be simple again.

– I'm fine with that. (House, 7/19)

Розмова починається на звичній для Хауса грайливій ноті з ремарки про невдоволене обличчя Марти – *Someone has got their pouty face on* і продовжується в цьому самому ключі, доки Мастерс не повідомляє про своє рішення покинути команду, оскільки не може прийняти нестандартну систему цінностей Хауса. Тоді Хаус удається до зовсім нетипової для нього поради-застереження – *Nothing will ever be simple again*, з якою Марта погоджується.

Таким чином, основними засобами регулювання когнітивної діяльності мовної особистості в професійному дискурсі є її корегування, оцінювання й стимулювання автономно або в різних комбінаціях. Незалежно від ступеня жорсткості чи м'якості комунікативної стратегії керівники команд удаються до схожих комунікативно-прагматичних засобів регулювання когнітивної діяльності адресата, зокрема критики, порад, тактики відповіді запитанням на запитання та ін. У подальших дослідженнях планується детальніше проаналізувати роль вербальних провокацій як у блокуванні, так і в стимуляції когнітивної діяльності мовної особистості.

Література

1. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти: монографія / Ольга Леонідівна Бессонова. – Донецьк : ДонНУ, 2002. – 362 с.
2. Біскуп І. П. Лінгвістична категоризація і моделювання знань в англійському дискурсі програмного забезпечення : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.04 / Біскуп Ірина Павлівна. – К., 2011. – 36 с.
3. Бондаренко Я. О. Мовленнєва реалізація когнітивної простоти / когнітивної складності в дискурсі акцентуєваних мовних особистостей (на матеріалі сучасної американської художньої прози) / Яна Олексіївна Бондаренко // Філол. науки: Зб. наук. пр. – Суми : Сум ДПУ ім. А. С. Макаренка. – 2004. – С. 121–127.
4. Ніконова В. Г. Трагедійна картина світу в поетиці Шекспіра / Віра Григорівна Ніконова. – Дніпропетровськ : Вид-во ДУЕП, 2007. – 364 с.
5. Потапенко С. І. Мовна особистість у просторі медійного дискурсу: Досвід лінгвокогнітивного аналізу / Сергій Іванович Потапенко. – К. : Видавничий центр КНЛУ, 2004. – 359 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

6. Criminal Minds. Season 1, Episode 2. = (Criminal, 1/2)
7. Criminal Minds. Season 1, Episode 6. = (Criminal, 1/6)
8. House, M.D. Season 7, Episode 4. = (House, 7/4)
9. House, M.D. Season 7, Episode 6. = (House, 7/6)
10. House, M.D. Season 7, Episode 14. = (House, 7/14)
11. House, M.D. Season 7, Episode 19. = (House, 7/19)